

דברי סופרים על ספרים וסופרים

הרב ישראל דנדרוביץ

פייבוש איש קל אין ארץ?

בהקשה המין עמא פויזא וכו' במס' שבת יעו"ש ומשל א'
שמעתי שאמרה אשה א' מק"ק מעזביו בלשון רוסיא יפה
בחרנו למ את אלהינו אבל גם הש"י יפה בחר בישראל שהרי
פייבוש איש קל ומקדש הש"י וכו' וזוה שזחר הש"י בישראל

ומשל אחד שמעתי

כתב הרה"ק רבי יעקב יוסף מפולנאה בספרו 'תולדות יעקב יוסף' (פרשת בא):
"ומשל אחד שמעתי, שאמרה אשה אחת מק"ק מעזביו בלשון רוסיא: יפה בחרנו לנו
את אל-הינו אבל גם הש"י יפה בחר בישראל, שהרי פייבוש איש קל ומקדש הש"י
וכו".

את הדברים הללו כותב בעל 'תולדות יעקב יוסף' אודות הבחירה ההדדית
שמצאנו בין השי"ת לעמו ישראל: הן באיתערותא דלעילא – בכך שהשי"ת בחר
בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, והן באיתערותא דלתתא – בכך שבני ישראל
בחרו בהשי"ת ואמרו 'נעשה ונשמע', מה שלא עשו כן כל אומה ולשון בסירובם
לקבל את התורה.

והרי הוא מפרש כי מה שבחר השי"ת בעם ישראל אין זה חידוש, כי אתו החכמה
והמדע והשי"ת יודע את שבחם של ישראל ומעלתם מכל עם. אבל החידוש הגדול
הוא בחכמתם של בני ישראל שחמדו ובחרו בהשי"ת ובתורתו באומרים 'נעשה
ונשמע', והרי זה ראייה כי בני ישראל עמדו במדרגה גבוהה שבה הם הבינו והשיגו
את גודל מעלת השי"ת ותורתו. ועיין שם שהאריך הרבה ברעיון עמוק ונשגב זה.

מוסיף בעל 'תולדות יעקב יוסף' ומסבר את אוננו להבין את עניין הבחירה
ההדדית בין השי"ת לעם ישראל באמצעות משל אותו הוא מצטט מפיה של אישה
אחת, תושבת קהילת מעזבוב, שאמרה זאת בשפה הרוסית: "יפה בחרנו לנו את
אל-הינו אבל גם הש"י יפה בחר בישראל, שהרי פייבוש איש קל ומקדש הש"י וכו"
– בחכמה עשו בני ישראל שהמליכו עליהם את מלך מלכי המלכים הקב"ה, שהרי
אמת הוא ואפס זולתו; אך גם יפה עשה השי"ת בבחורו את בני ישראל לעם סגולתו.
והא ראייה – כי 'פייבוש איש קל ומקדש הש"י'...

תורף המשל של האשה המזבובאית אינו בא כי אם להצביע על כך שבין הקב"ה
לבני ישראל קיימת ועומדת בחירה הדדית – הן בכך שהשי"ת בחר בבני ישראל והן
בכך שבני ישראל בחרו בהשי"ת. אלא שאותה אשה גם הטעימה את דבריה והוסיפה

מאתיים וחמישים שנה לפטירת
רבינו הבעל שם טוב זיע"א:

במאמר מיוחד, יוצא

הרב ישראל דנדרוביץ

לתור ולחקור אחר מעשיה

מסתורית ועמומה, אשר יש

טוענים כי הבעש"ט נטל חלק

משמעותי בה • מיהו

"פייבוש איש קל" אותו מביא

בעל 'תולדות יעקב יוסף' כגיבור

המשל על הריקנים בעם ישראל?

• והאם אותה 'אשה אחת' תושבת

העיירה מזבוב, אשר משלה את

המשל בשפה הרוסית, אותו

טרח בעל 'התולדות' להביא

ולתרגם, אינה אחרת מאשר

בתו של הבעש"ט? • מ'יקום

איש צורות' עד 'פייבוש איש קל'

ביתו של הבעש"ט במז"כ

סיפור זה, עם פרטים שונים המשתנים גם בתוך הגרסאות עצמן, אשר מהם עולה ומתברר כי 'פייבוש' זה היה ונברא, והכוונה של אותה אשה מזבזאית הייתה לסיפור מסוים בו אכן פייבוש קידש שם שמים.

בחלקם הגדול של הגרסאות יש לרבינו הבעל שם טוב זיע"א תפקיד של ממש באותו מעשה קידוש שם שמים שעשה פייבוש, ולפי גרסא אחת אנו גם מגלים את זהותה של אותה אישה מזבזאית – הלוא היא לא אחרת מאשר הצדקת מרת אדל, בתו של רבינו הבעל שם טוב.

אם אכן הצדק עם גרסא זו הרי שמוכנת היטב הסיבה שהרה"ק מפולנא בחר לצטט דברים משמה, שהרי בת קדושים הייתה. ואם כי לא רצה הרה"ק מפולנא לכתוב את שמה המלא, הרי שרמז עבה כקורת בית הבד הוא כן נתן: היותה תושבת העיירה מזבזו, העיירה שהתפרסמה בכל העולם היהודי כעירו של אביה הבעש"ט.

על הגרסאות והנוסחאות השונות

לפני שנסדר את הגרסאות השונות על מכונן, חשוב לציין שכמה מהמקורות

סידור 'סדר עבודה ומורה דרך'

להיות עלומים וסתומים, הסיפור כולו על פרטיו השונים ירד אל תהום הנשייה, וכבר שנים ארוכות שאין אתנו יודע עד מה: אותו 'פייבוש איש קל' – מה טיבו? ומה מעשה קידוש השם אשר אותו עשה?

ושם אשה גדולה

ראויה לתשומת לב מיוחדת היא העובדה שכמדומני זו הפעם היחידה שבה אנו מוצאים את בעל 'תולדות יעקב יוסף' בסיטואציה כזאת, הן במה שהוא מצטט דברים בשם נשים והן במה שהוא מתרגם ללשון הקודש פתגמים שנאמרו בשפה הרוסית. יתירה מזאת יש עלינו להבחין גם שמצד אחד הוא טורח לומר את מקום מגוריה של אותה אשה – בקהילה קדושה מזבזו, ומצד שני הוא מכסה ולא אומר את שם האשה בעלת השמועה.

נראה איפוא כי הרה"ק מפולנא שנמנע מלכתוב את שמה של האשה רצה בכל זאת לרמוז על זהות האשה, כך שלמרות שהוא כיסה טפחיים הוא עדיין גילה טפח בכותבו את מקום מגוריה, באופן שהפנייה זו יכולה להסגיר את זהותה. מה שמציב אתגר בפני הקורא הנובן, לתפוס את הרמז ולהבין באיזה אשה רמת המעלה עסקין הכא, מה שמצדיק את ציטוט דבריה ואפילו את תרגומן מהשפה הרוסית.

לפחות שלוש גרסאות לסיפור!

בטרם אביא את מגוון החומר המרתק שעלה בידי לאסוף על עניין זה, אקדים ואומר כי בדקתי מהדורות שונות של ספר 'תולדות יעקב יוסף', ובכללם גם את המהדורה המפוארת ורבת הכרכים המכילה את הפירוש 'נועם לתולדות' המתיימר לפרש את דברי הרה"ק מפולנא, ולצערי לא מצאתי דבר או חצי דבר בפירוש העניין.

גם כאלה שעוסקים ולומדים את תורתו של הרה"ק מפולנא הודו באזני כי אין הם יודעים ומבינים אל מה ירמזון דבריו ומה היה סיפור זה. בהם גם היו כאלה שאף טענו באזני כי אין כאן סיפור ספציפי, ופייבוש זה לא היה ולא נברא כי אם משל היה לתופעה אותה אנו מוצאים מפעם לפעם שאנשים פשוטים משולי המחנה מתעלים ומקדשים שם שמים בניסיונות המזדמנים לידם.

אך כשפניתי לבדוק את האמור בזה מפי ספרים וסופרים התברר לי כי קיימים לפחות שלוש גרסאות מרכזיות אודות

לומר שיפה בחר השי"ת בעם ישראל 'שהרי פייבוש איש קל ומקדש השי"ת' – שהרי רואים אנו שגם אנשים פחותים וריקניים, בדרגתו של 'פייבוש', הרי הם מקדשים את שמו של השי"ת.

דא עקא שסתמה אותה אשה מזבזאית, ובעקבותיה גם בעל 'תולדות יעקב יוסף', ולא פירשו כלל ועיקר מי הוא אותו פייבוש שנתעטר בתואר המפוקפק של 'איש קל' ומה היו מעשיו המיוחדים בהם הוא קידש שם שמים.

גם אם נניח ולא נתחקה אחר מעשיו של אותו פייבוש בחיי היום יום, עליהם ניתן לנחש כי הם לא הצטיינו ביראת שמים מרובה, כי הכי קרא שמו 'פייבוש איש קל' אם לא מעשיו קלי הדעת. אולם מהו, למען ה', אותו מעשה הרואי בו קידש פייבוש את שמו יתברך? מה הוא אותו סיפור עלום אליו התכוונה האשה המזבזאית?

בתהום הנשייה

ייתכן ואף מסתבר לומר שבזמן בו אמרה האשה המזבזאית את משלה הנמרץ, וכך גם בזמן כתיבת הספר 'תולדות יעקב יוסף' והדפסתו בקארעץ בשנת תק"מ, היה ידוע ומפורסם הסיפור של פייבוש זה שהיה בן התקופה. כך שאותה אשה לא הייתה צריכה להכביר במילים ולפרש את כוונתה. ואף הרה"ק מפולנא לא היה צריך להאריך ללא צורך בדבר הידוע, כיון שהמעיינים והלומדים בספרו ידעו והבינו היטב על מה כוונת המחבר בדבריו אלו, בהכירם את כל פרשת פייבוש ומעלליו.

אך ברור שברבות הימים הפכו הדברים

שער הספר 'תולדות יעקב יוסף' דפו"ר, קארעץ תק"מ

של פייבוש, שתשכנע את בעלה כי יכנס לעולם המסחר ויעזור לחמיו שכבר החל להזדקן במסחרו הענף. בתחילה הסכים פייבוש לעבוד אצל חמיו שעה אחת ביום, אלא שבעקבות ההצלחות המסחריות החשובות אותם חווה הוא נכנס יותר ויותר לעולם המסחר עד כי הוא זנח את תלמודו כליל. וכשירד פייבוש – ירד עם התהום. הוא החל להתרועע עם הפריצים ולאכול ממאכליהם האסורים, הוא שינה את מלבושיו למלבושי הנכרים, לא שמר שבת, עד שהיה עובר את כל העבירות שבתורה. שם רע יצא לו לפייבוש והיו מכנים אותו 'פייבוש קל שבקלים'.

עברו שנים רבות, ובנותיו של פייבוש הגיעו לפרקן. אם כי פייבוש עצמו חוטא היה הרי שלבנותיו הוא רצה להשיג שידוך כשר ונאה. התחכם איפוא פייבוש והתחפש כסוחר חרד ויצא למסע על פני המדינה בתורו אחר בחורים מצוינים. בדרך מסעו הוא הגיע למדינת הונגריה, ובאחת הערים הוא מצא בחור חמד עליו שמע כי הוא בנו של הרב המקומי.

חזר פייבוש לביתו והזמין אליו תיכף ומיד שדכן ידוע מסיבתו כדי שיוציא את השידוך אל הפועל. הוא שלשל לידו ממון רב והסביר לו את אשר עליו לעשות כדי לשדך את בתו עם בנו של הרב ההונגרי. יצא השדכן לדרך והגיע לביתו של אותו רב, וסיבר את אוזנו על עשיר מופלג שיש לו בת כשרה וצנועה והוא אף מוכן להויל זהב מכיסו כדי לקחת את בן הרב לחתן. הרב הסכים ופייבוש שחזר והתחפש לסוחר חרד הגיע אל עירו של הרב יחד עם בתו, וכיון שהיא נשאה חן וחסד בעיני רואיה, הודיע פייבוש למחותנו הרב כי הוא מוותר על עשיית החתונה בעירו וכי מצידו נכון הוא כבר כעת לערוך את החתונה בעירו של הרב, הן כדי לא להשאיר את העיר כצאן בלי רועה והן כדי לחסוך לרב בהוצאות הדרך.

עם תום שבעת ימי המשתה נסע החתן הצעיר יחד עם חמיו אל מקום מגוריו, בעיירה הסמוכה למזבז. אלא שעוד בטרם הספיק החתן לצאת אל רחוב העיר, ניגש אליו פייבוש וגילה לו את סודו: דע לך כי בכל הסביבה אני קרוי 'פייביש קל שבקלים', אך אין לך לחשוב שמא רימיתך, כי נכון אני לתת לך דירה וכלים חדשים וכל מחסורך יהיה עלי. ועתה, אם נכון הדבר בעיניך – מה טוב, ואם לא – רשאי אתה לגרש את אשתך ולא יהיו לי כל טרוניות עליך.

הרה"ק רבי יעקב יחזקיה גרינוולד מפאפא זצוק"ל

והפיל עצמו להמים כדי שלא יעבור על נדרו. והבעש"ט זי"ע הרגיש זאת ותפסו בבגדו, ואמר לו: זה היה כוונתי, שיהיה לך מסירות נפש".

הגרסא הראשונה:

נוסח הרה"ק מספינקא

וברור לי כי סיפור זה שבא אל הרה"ק מפאפא מפי השמועה הוא אותו הסיפור המובא בספר 'כל ספורי בעל שם טוב' (ח"ב עמ' עד). שם מביא המלקט את דברי התולדות והוא כותב על כך: "הצדיק רבי נחמן כהנא, האדמו"ר מספינקא בבני ברק, סיפר שמקובל אצלו מצדיקי אמת, שכך היה המעשה..." אלא שאם הרה"ק מפאפא סיפר את המעשה בקיצור יחסית, הרי שבגירסת האדמו"ר מספינקא המובאת בספר הנ"ל הרי זה נמתח ונפרש על למעלה משלושה עשר עמודים!

לצערי אין ביכולתי להעתיק את כל הסיפור כי קצר המצע מהשתרע. נאלץ איפוא להסתפק בתקציר הסיפור, שאף הוא אינו קצר כל כך, והחפץ לעמוד על שלמות הסיפור עם כל מחלצותיו הספרותיות יוכל לעשות זאת במקור הדברים אליו הראינו מקום לעיל. בעיר סמוכה למזבז גר עשיר גדול שלקח לו לחתן בחור תלמיד חכם וירא שמים בשם פייבוש. החתן התנה עם חמיו שתניתן לו האפשרות לעסוק בתורה כל ימיו, וכי עול הפרנסה לא יוטל על שכמו. ואכן כך היה, פייבוש התמיד בלימודיו כשהוא סמוך על שולחן חמיו. ואף נולדו לו שתי בנות. לימים, הסיתה החתנת את בתה, אשתו

המאזכרים את מעשהו של 'פייבוש איש קל' אינם מתייחסים אל המובאה בספר 'תולדות יעקב יוסף' כי אם למקור אחר שהעתיק את דברי הספר 'תולדות יעקב יוסף', כמעט מלה במלה – רבי אהרן ב"ר יחיאל מיכל סגל בעל 'מטה לוי', בפירושו 'עקבי הצאן' על מסכת אבות אותו הדפיס, בחייו – בשנת תקפ"א, בסוף סידור 'סדר עבודה ומורה דרך', (ושם: פ"ג מ"ח). ודא ודא אחת היא.

ברם, למרבה הפלא מתברר כי בחלק מהמהדורות המאוחרות יותר של פירוש 'עקבי הצאן' הושמט קטע זה בו מספר בעל 'תולדות יעקב יוסף' את המשל ששמע מהאשה המזבזאית – השמטה זדונית ולא הוגנת.

לנו לא נותר אלא לנחש כי השמטה זו באה מכיוון שהמדפיס לא הבין על מה הוא שח ומה היה זה עניינו של אותו פייבוש איש קל. ומחוסר ההבנה הוא הגיע במהרה למסקנה מהירה כי מדובר בטעות ובשיבוש שמן הראוי להשמיטו.

עניין נוסף שחשוב להדגיש בטרם ציטוט המובאות למיניהן, כי חלוקת הגרסאות לשלושה מרכזיות כפי שהקדמנו ואמרנו אין היא אמורה כי אם ברמה העליונה של הרעיון שבסיפור, ברם כל גרסא היא למעשה 'אחת' שהיא שתיים' בהיותה מורכבת מכלל הפחות שתי ווריאציות של הסיפור.

הגרסא הראשונה:

נוסח הרה"ק מפאפא

הגרסא הראשונה קושרת את אותו פייבוש עם אדם שנצטווה על ידי הבעש"ט שלא לאכול, וכיוון שראה שאין הוא מסוגל לעמוד בכך – הטביע את עצמו במים. וכך מספר לנו הרה"ק רבי יעקב יחזקיה גרינוולד מפאפא בספרו 'ויגד יעקב' (נ"י תש"כ. פרשת לך, עמוד סז ד"ה והאמין): "ושמעתי עובדא בפייבוש הנ"ל שהיה קל אבל היה תלמיד חכם גדול. ועל ידי סיבה שהשיא בתו לתלמיד חכם, ובא בחלום אביו של חתנו ועוררו לתשובה. והלך אצל הבעש"ט זי"ע ופקד עליו שיתענה משבת לשבת. וביום השלישי כשגבר עליו הרעבון בא אליו הבעל דבר בדמות אורח אחד, ופיתה אותו שיעבור על נדרו, וכמעט שגבר עליו היצר, והלך אצל הנהר לשאוב מים,

לא ידע האברך להחליט כדת מה לעשות, אולם כאשר שמע מאשתו כי נכונה היא לנהל את ביתה על אדני התורה והיראה וכי היא לא תפריעו מלימוד התורה – הודיע לחותנו כי הוא מסכים להישאר מחוסר ברירה אחרת.

סמוך לאותו עירה שכנה לה כאמור העיירה מזבזו בה התגורר הבעש"ט, והיה רגיל האברך לנסוע אליו מפעם לפעם ולהסתופף בצילו. וכך ישב האברך על התורה ועל העבודה כשמאום לא חסר לו. ראה פייבוש כי תכסיוסו עלה יפה והחליט לחזור על כך גם בשביל בתו השנייה, אלא שהפעם הוא הרחיק נדוד אל הקצה השני של מדינת רוסיה. שם מצא פייבוש ברבי אחד שהיה תלמידו של הבעש"ט ולו בן כליל המעלות, גם כאן הוא פנה תיכף ומיד לשדכן שיציע את בתו אל בנו של הרבי.

הרבי ששמע את ההצעה עשה שאלת חלום על השידוך והוא נענה מן השמיים כי אמנם פייבוש עצמו הוא חוטא ופושע, אולם בתו היא כשרה וצנועה והיא הזיווג האמיתי של בנו. קרא הרבי לפייבוש והודיעו כי לא יוכל להסתתר מפניו וכי הוא יודע ומכיר את כל מעלליו הרעים, אמנם את השידוך הוא נכון בכל זאת לעשות.

באמצע סעודת הנישואין קרא הרבי לפייבוש מחותנו וביקשו לחזור בתשובה. ענה לו פייבוש שבמצבו הנוכחי אין הוא יכול לחזור בתשובה אלא שהוא נכון לחזור בתשובה שלושה ימים קודם מיתתו, אם היה יודע מתי זה. ביקשו הרבי מפייבוש להבטיח לו על כך, והרבי מצידו הבטיחו להודיעו שלושה ימים קודם מיתתו.

לאחר שנים רבות הופתע פייבוש לראות את מחותנו הרבי, שכבר נסתלק לבית עולמו, כשהוא לבוש לבן ומודיע לו כי הגיע הזמן שיקיים את הבטחתו, כי עתה הוא שלושה ימים קודם מיתתו. נבהל פייבוש מאוד וביקש מחתניו כי ייקחוהו אל הבעש"ט. הבעש"ט שידע ברוח קדשו את כל אשר נעשה הכין לו סדר תשובה, בו יהיה עליו להתענות משבת לשבת, להרבות בלימוד ובאמירת תהלים מתוך בכי, ואף להתוודות שוב ושוב בפני הקהל על חטאיו הרבים.

השטן שראה כיצד טרפו נשמת מפיו לא הרפה והוא בא בטענות כלפי הבית דין של מעלה כיצד ייתכן שכל עוונותיו הרבים של פייבוש יכופרו לו בתשובה קלה כל כך. פסקו לו הבית דין של מעלה שאם הוא יצליח להכשיל את פייבוש להמרות את פי הבעש"ט ולגרום לו לאכול מאכל טריפה,

הרי שלא יקבלו את תשבתו והוא יאבד משני העולמות.

השים השטן את עצמו כאדם נכבד והחל לדבר אל ליבו של פייבוש כי יחדל מסדר תשובתו, וכי סכנה גדולה אורבת לו אם הוא ימשיך להתענות שהרי עתיד הוא לנפוח את נשמתו. תיכף ומיד גם ערך השטן לפני פייבוש שולחן ערוך לסעודה ופתהו לאכול מהתבשילים הערבים. בד בבד רצה השטן גם להכשיל את פייבוש באכילת איסור, והוא סיבב כי נרות החלב ייטפו אל תוך התבשיל ויאסרוהו באכילה, אלא שפייבוש סירב בכל תוקף לאכול מהתבשיל שנאסר.

ניסה השטן לפתות את פייבוש כי לכל הפחות יטעם מהלחם, אך כיון שלא נטל את ידיו סירב לכך פייבוש. ניסה השטן לארגן מים לצורך נטילת ידים ולא הצליח, כי בכל מקום שבא לשם לא היה בו מים.

"לקח אותו [השטן] אל המקווה, בתקוה ששם בטוח ימצאו מים, אך פייבוש צועק ומתנגד 'הלא סימן הוא כי אסור לי להמרות את פיו של הבעש"ט', אך האיש ממשיך לסחוב אותו ומפתהו כי למען חייו הוא עושה כל זאת. עד שהגיעו אל המקווה וניגשו אל מקום המים, ראו שגם שם אין מים. אז כעס פייבוש על האיש המסית ותוך מרירותו השליך עצמו לתוך המקווה הריקה. בזמן שנפל, חש בשתי ידיים שאחזו אותו. היה זה הבעש"ט שאמר לו כך: 'פייבוש, על מסירות נפש כזו חיכינו ממך ועכשיו נתכפרו לך כל עוונותיך. תנוח בשלום על משכבך'. ועליו נאמר 'פייבוש הקל שקידש שם ה' בריבים'".

וכאן נעיר כבדרך אגב כי סירובו של פייבוש לחזור בתשובה כל עוד החיים לפניו תואמים עם דברי רבינו האור החיים הקדוש הכותב (במדבר כג י): "ראיתי רשעים שאמרו לי בפירוש כי אם היו יודעים שיחזרו בתשובה, ותיכף ימותו היו עושים, אלא שיודעים שאינם יכולים לעמוד בתשובה זמן ארוך, כי דבר מלך עליהם מלך זקן וכסיל רח"ל".

הגרסא הראשונה:

ניסח כתב יד קדמון

שוב מצאתי את גרסא זו במקור קדמון, כשבעיקרון היא בעלת מוטיבים דומים לגרסת הרה"ק מפאפא ומספינקא אך היא גם שונה מהם בכמה פרטים מהותיים. בשנת תרמ"ו כתב הרה"ח רבי יוסף אייזק סג"ל מפיטשאנקע אסופה ייחודית בשם 'מרגניתא דבי רבנן' ובה הוא מלקט סיפורים

ושיחות צדיקים מרבינו הבעש"ט ותלמידיו הקדושים. אסופה זו הייתה גנוזה למעלה ממאה שנה והיא לא נדפסה עד לימינו. רק בשנת תשנ"ט יצא הספר לאור על ידי מכון 'בית אהרן וישראל'.

בסיום ההקדמה השנייה שכתב המלקט לספרו הוא כותב: "עוד אודיע כי מצאתי כתב יד גדול שכפי המובא בכתביו נראה שהיה מסתופף בצל קדושתם של הני אשלי רברבי תקיפי קמאי הרב הק' רבי מנחם נחום מטשערנאביל והרב הק' רבי מנחם מענדיל מבאר והרב הק' ר' צבי מקראטיא, שכל הצדיקים האלה היו תלמידי הבעש"ט, ומביא הכתב יד הנזכר כמה חידושי תורה משמם. ולכן אמרתי להעתיק ממנו הדברים היותר עתיקים, וזה יהיה לסימן שהוא מן הכתב יד, בכל מקום שהוא באריכות לשון מאוד יתר על ש[א]ר הספר".

הקטע אותו נעתיק הוא מאותם הקטעים בעלי 'אריכות לשון מאוד' מה שמעיד כי מדובר בהעתקה מתוך אותו כתב יד קדמון. ואכן מתוך סגנון הדברים נראה כי בעל השמועה קיבל זאת מאנשים בני אותו הדור שזכרו או שמעו ממקורות ראשונים ונאמנים את הסיפור.

וכך הוא כותב: "בסידור 'עבודה ומורה דרך' בפירוש 'עקבי הצאן' על אבות מביא שם: יפה אמרה אשה אחת במעוזבו, יפה בחרנו לנו אל-הינו, אבל גם אל-הינו בחר בנו יפה, שהרי פייוש איש קל וקידש שם שמים, יעו"ש. ואספר פה המעשה שאירע עם זה האיש פייוש כפי ששמעתי מפי נאמנים.

בעיר מעוזבו היה איש שמו פייוש, והיה גביר עצום, ועשה את כל אשר שנה ה', וכל עדת ישראל רחקו מאתו. וכשבאו בנותיו לפרק נישואין לא רצה שום איש לשדך עימו. מה עשה פייוש, לקח עצה מידידיו ונתנו לו עצה כן, שהוא ילבוש מלבושי ישראל כי היה לבוש כדרך הנכרים, ויקנה לעצמו טו"ת טובים, ויניח בהשק של הטו"ת ספרים הרבה, ויסע למקום שאין מכירין אותו, ויתאכסן באכסניא גדולה וילך לבית המדרש להתפלל, ויסברו שהוא איש ישר ויתחתנו אתו.

וכה עשה פייוש ובא אל עיר אחת רחוקה ועשה שידוך עם בנותיו, וכאשר בא אל ביתו התחילו הרהורי תשובה להתנוסס בו, ורץ אל הבעל שם טוב שישדר לו תשובה. ונתן לו הבעש"ט תשובת הקנה שיתענה ששה שנים רצופים משבת לשבת ואז יתקן הכל, ואמר לו שהבעל דבר בעצמו יבוא אליו בסוף התשובה לסוף שש שנים, וילחום

עמו בכל עוז שיאכל מאכלות אסורות, שזאת העבירה היתה אצלו תדיר, אך יראה שלא ינצחנה הבעל דבר, ואפילו אם יטבע במים על ידי זאת לא יאבה ולא ישמע אליו, כן הזהיר הבעש"ט את פייווש.

עברו קרוב לשש שנים שפייווש היה עוסק בשקו ובתעניתו, יושב ובוכה על עוונותיו הרבות והעצומות שעשה מקודם.

הבעש"ט נפטר, וזאת ספרו תלמידיו, שכאשר בא קרוב לסיום תשובת הקנה נעשה רעש למעלה, ואמרו הבית דין של מעלה להס"מ: גירא בעינך, פייווש היה עוסק בכל עבירות שבעולם ועתה הוא בעל תשובה גמור שאין דומה לו. כן אמרו לו.

מה עשה הס"מ? הניח כל העולם כולו ולקח עצמו לפייווש לתפשו במכמורתו, וכידוע הס"מ וחיילותיו יכולין להתדמות לאיזה דבר שירצו. וכן עתה נדמה לאיש זקן שיראת ה' על פניו, ובא לעיר מעזבזו לבית המדרש של הבעש"ט ששם היה פייווש עוסק בתענית ובתפילה ותשובה, ונתאכסן הבע"ד שמה כדרך העניים, והתחיל לסבב הדברים להיכנס עם פייווש בדרכים לפתותו ולהחטיאו. אבל פייווש לא פנה אליו כלל כי אמר בכל יום תהלים בלי הפסק, והבע"ד עשה טצדקי בהראותו את רוב חסידותו ויראת שמים שלו לעיני פייווש עד כי נתקרב אליו. ואז היה הבע"ד אומר לו: לפי הנראה איש נכבד אתה, ומדוע אתה מסגף נפשך ברעב יום ולילה, וכי חפץ הקב"ה להמית אדם את עצמו בעבור מצוותיו, הלא 'וחי בהם' – אמרו רז"ל ולא שימות בהם, וכדומה דברים כדרכו של בע"ד.

אכן פייווש לא שעה אליו כלל. אך פעם אחת בשעה האחד עשרה בלילה עת שכל העיר נמו שנתם, נחלש הלב לפייווש ונעשה רעב מאוד. ואמר לו הבע"ד: אני אביא לך דבר מאכל – התאכל? והשיב: הן! והלך הבע"ד אצל הכומר שהיה אוכל אז סעודת הערב ולקח את הקערה עם בשר טריפה שהיה עומד לפני הכומר, ולא ראוהו, והביא לפני פייווש, וגם לחם הביא.

ושאל אותו פייווש: היכן לקח זאת? והשיב: מאחד בתי ישראל! ולא נתן פייווש אומן לו כי ראה שכל העיר ישנה ואין שום נר מאיר בבתי ישראל, והבין שבוודאי לקח המאכל מן הכומר כי שמה האיר נר. ולכן לא רצה לאכול. והבע"ד נשבע לו בכל מיני שבועות החמורות כי המאכל נלקח מישראל.

בין כה וכה נזכר פייווש מאמר הבעש"ט

הנזכר למעלה, שאפילו אם יטבע במים לא יאכל מאכלות אסורות, ולכן אמר להבע"ד שאין לו מים לטיול ידיו לאכילה. והלך הבע"ד אצל הכומר פעם אחרת ולקח כלי עם מים והביא לו. אז אמר פייווש שרוצה לילך למקוה כדרכו בכל חצי לילה. והלכו שניהם, פייווש והבע"ד, וגם המאכל לקח הבע"ד, והבע"ד פיתו אותו שמה הרבה לאכול הטריפות, והלך פייווש ובא להמקוה. וכשראה פייווש שלא יוכל לו, הבין שהוא הבע"ד בעצמו כמו שאמר לו הבעש"ט וטבע עצמו במי המקוה, והבע"ד לא נצח אותו. והשתא יבין הקורא המאמר בסידור עבודה ומורה דרך שאמרה האשה, עד כאן המעשה.

סיכום הגרסא הראשונה

הרי לנו את הגירסא הראשונה לסיפורו של פייווש, על נוסחאותיה השונות. אצל כל מספרים אלו אנו מוצאים את המוטיבים המרכזיים על שידוך שעשה פייווש אשר גרם לו לחזור בתשובה, פיתוי של השטן שיאכל, וקפיצה אל תוך מקום המים כדי להציל את עצמו מיד השטן. לעומת זאת, בפרטי הסיפור קיימים חילוקים רבים בין המספרים השונים עליהם יוכל הקורא הנבון לעמוד מעצמו.

הרה"ק בעל ה'שפע חיים' מצאנו קלויזנבורג

הגרסא השנייה:

נוסח הרה"ק מקלויזנבורג

הגרסא השנייה טוענת כי פייווש הלזה היה מקורב לפריץ שהתרברב בפני חבריו כי פייווש נאמן אליו עד למאד וכי נכון יהיה אפילו להסכים להמיר את דתו אילו רק יצווה עליו, וכשלמעשה מיאן פייווש

לציית לדבריו ציוה הפריץ לשורפו באש. וכך סיפר הרה"ק רבי יקותיאל יהודה מצאנו קלויזנבורג בספרו 'שפע חיים' (דרשות חורש"י, פרשת לך): "כמו שידוע מצדיקים (ראה תולדות יעקב יוסף פרשת בא) שאפילו היהודי הגרוע ביותר מוכן למסור נפשו לה', ופייווש איש קל יוכיח. הכוונה למעשה שהיה עם אחד בשם פייווש, שהיה משרת אצל פריץ ולא ידע כלום ממצוות התורה. פעם התפאר הפריץ לפני חבריו אודות משרתו היהודי שמאד מסור ונאמן אליו. אמרו לו חבריו, שיאמר למשרתו להמיר דתו, ואז יראו אם הוא אכן נאמן אליו. צוה הפריץ על פייווש שימיר דתו, אולם הוא לא רצה לשמוע לו. הפריץ התבייש מפני חבריו הפריצים, צוה להכין מדורת אש, ואמר לפייווש שאם לא ישתמד ישרוף אותו באש. מיד קפץ פייווש לתוך האש כשהוא צועק שמע ישראל".

הגרסא השנייה:

נוסח בעל 'שמועות טובות'

וכמתכונת סיפור זה, עם חילוקים דקים בלבד, מצאתי שסיפר המלקט הרה"ג רבי חיים אברהם דייטשמן רבה של סאראקא בספרו 'שמועות טובות' – מאמר קדישין' (ווארשא תרנ"ו, עמוד 108): "הנה בסידור 'עבודה ומורה דרך' ב'עקבי הצאן' ביאור על מסכת אבות מביא שם בתוך הדבור וז"ל: ומשל אחד שמעתי... אולם גופא דעובדא של מו"ה פייווש איש קל אינו מבואר. אמנם המעשה כך היה: כי האיש פייווש איש קל היה מקורב לשר אחד,

ספר 'שמועות טובות'

מ'יקום איש צרורות' ועד 'פייבוש איש קל'

ההיסטוריה היהודית רוויה במעשי קידוש ה' נפלאים אותם עשו גם כאלה שלא היינו מצפים מהם להפגנת נאמנות מוחלטת ואבסולוטית שכזאת. פשוטי העם ואנשים המוניים מסרו את נפשם על קדושת ה', מנשרים קלו ומאריות גברו לעשות רצון צורם וחפץ קונם. מה שהוכיח שוב ושוב כי אפילו הריקניים שבעם ישראל מלאים מצוות כרימון וכי אין ערוך לנשמתו של כל יהודי באשר הוא שם.

לא זו בלבד אלא שדבר נורא העיד רבינו יוסף יעב"ץ, אחד מבני הגולה אשר הגלתה בגירוש ספרד, בספרו 'אור החיים' (פ"ב וסופ"ה) את אשר ראה בעיניו כי רוב המתפארים בחכמה ובמעשים טובים המירו את כבודם ביום מר ונשתמדו רח"ל. ודווקא פשוטי העם, הנשים ועמי הארצות, הם אלו ששמרו על האמונה הטהורה והפשוטה וקדשו שם שמים בריבים.

לא נאריך כאן בדוגמאות כאלה ואחרים, ושאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך על גילויי הגבורה הרוחנית שנראו לעין כל בימי שואת אירופה הנוראה, כיצד אנשים מהדיוטא התחננה, מומרים ומתבוללים וכיוצא בזה, האיר בהם לפתע הניצוץ היהודי, ואיך שולהבה לה הגחלת הכבייה שכוסתה רבות בשנים ברמץ ואפר.

אך זאת נעלה על נס – את דמותם של אותם פורקי עול, עליהם מספרים חז"ל שהם כדוגמה לאלו שעמדו בגבורה ברגע המבחן ובמסירות נפש קנו את עולמם בשעה אחת להתעלות במעלות קדושים וטהורים. וכך דורשים חז"ל (שמו"ר סה, ילקו"ש תולדות רמז קטו) את הפסוק (בראשית כז כז): "ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו" – 'ריח בגדיו' – ריח בוגדיו, כגון יוסף משיתא ויקום איש צרורות".

המדרש המפורסם מאריך לספר את סיפורו של יוסף משיתא ששיתף פעולה עם הרומאים בוזזי בית המקדש, שבעצמם יראו מלהיכנס למקדש פנימה, והטילו את המשימה על כתפיו של יוסף, תוך הבטחה שכל מה שיבחר לקחת – שלו הוא.

העיון יוסף פניו באלוקיו ובמקדשו, נכנס, ויצא כששללו בידו – מנורת הזהב הטהורה. הרומאים שחמדו את המנורה לעצמם, החרימוה בנימוק שאין דרכו של הדיוט להשתמש בכלי כה מפואר, ו'באדיבותם' הרשוהו להיכנס שוב ולקחת פריט אחר. אלא שכאן שב וניעור הניצוץ היהודי בלבו של יוסף, והוא הכריז: לא די שהכעסתי לאלוקי פעם אחת, אכעיסהו בשנית! מספר המדרש כי הרומאים נטלוהו ליוסף משיתא והמיתוהו במיתה משונה ובעינויים נוראים, וכך יצאה נשמתו כאשר שפתיו ממלמלות: "וי לי שהכעסתי את בוראי".

המדרש מוסיף ומספר על אחיינו של התנא יוסי בן יעזר, יקום איש צרורות, שכפר ופרק עול, והיה רוכב על סוס בעיצומו של יום שבת. תוך כדי טיולו, הבחין בדודו, יוסי בן יעזר, שהיה מובל בידי הרומאים להריגה בשל עיסוקו בתורה.

יקום זה, פנה לדודו ולעג לו: ראה, על איזה סוס רוכב אנוכי, ועל איזה סוס הרכיבך אדונך... נענה לו דודו והשיבו: "אם כך למכעיסיו של מקום – על אחת כמה וכמה לעושי רצונו". התפלא יקום: כלום יש עושי רצונו של הקב"ה יותר ממנו עצמו – מיוסי בן יעזר?! השיבו האחרון: "אם כך לעושי רצונו – למכעיסיו על אחת כמה וכמה".

נכנסו הדברים בליבו של יקום והיו מפעפעעים בו כארס של עכנאי. ובסערת רוחו הלך יקום וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין, עד שהעיד עליו דודו הגדול – קדמני זה בשעה קלה לגן עדן.

בנקל הוא למתוח קווי דמיון בין יקום ויוסף הקדמונים, לפייבוש מידענו ויתר גיבורי סיפורי קידוש ה' כיוצא בזה. כל אלו, גם אם התנהלותם הרגילה שייכה אותם לקטגוריה העגומה של 'בוגדיו', הרי שבשעת המבחן ובזמן האמת, צפה ועלתה פנימיותם – החלק האלוקי העליון שבהם, והציתה את הניצוץ הטמיר לשלהבת טהורה, אשר על ניחוחה קרא יצחק אבינו: "ריח השדה אשר ברכו ה'".

והיה אצלו כמו סרסור ומשמש ואכל עימו, גם שתה עמו ועשה כל מה שלבו חפץ. והשר התפאר את עצמו לפני יתר השרים עם האיש פייבוש הנ"ל כי יעשה הכל מה שהשר רוצה ולא ימאן בשום דבר. ואמרו לו יתר השרים: עדיין אינך מכיר יהודי. הכל יציית לך אולם אמור לו כי ימיר את דתו ונראה אם ישמע בקולך, כי אם תאמר לו כן יסרב מלשמוע בקולך.

וכך הוה, כי השר אמר לו שימיר את דתו ואמר לו כי בזה לא יעשה רצונו. ואמר לו השר כי יאבד את עולמו כי יצווה לעושי רצונו שיתלוהו על העץ אם לא ישמע בקולו. וענה מו"ה פייבוש: עשה אתי מה שלבך חפץ, אולם לא אשמע בקולך אשר אמיר את דתי חלילה. והולכיהו עושי רצון השר אל התלייה לתלותו. והלך בשמחה גדולה עם ריקודים כמו מי שהולך אל חופת חתנים. ועל זה אמרה האשה מק"ק מעזיבו כי גם אל-הינו בחר בנו שהרי פייבוש איש קל ומקדש השי"ת כי תלאוהו ועל ידו נתקדש ה'".

הגרסא השלישית:

נוסח הג"ר שלום בראנדער

הגרסא השלישית מזהה את פייבוש כאדם קל דעת שמלאכתו הייתה בגניבה, ומעשה היה שגגב ונתפס בגניבתו והסכים למות ובלבד שלא ימיר את דתו. וכך מצאתי שסיפר הרה"ח רבי שמואל אהרן לידער, והובא בספרו 'טעמי אשל' (בראשית ב"ב תשס"ז, פרשת וישב עמוד רעט):

"ותאמר הכר נא למי החותמת והפתילים והמטה האלה. בזמר 'יום ליבשה' שמזמרים בברית מילה אומרים 'למי זאת נרשמת הכר נא דבר אמת למי החותמת ולמי הפתילים'. שמעתי מהגה"ח רבי שלום בראנדער זצ"ל שהרה"ק מרוז'ין זי"ע פירש פעם הזמר הנ"ל על פי המעשה הידוע שהיה יהודי אחד קל דעת בשם פייבוש, ופעם גנב בבית התיפלות של הגוים ותפסוהו ודנוהו למיתה. ואמרו לו שאם יסכים להמיר את דתו ולעבור לדתם יפטרוהו מעונש לגמרי אך הוא לא הסכים בשום אופן. והדליקו מדורה גדולה בחבית עם זפת והכניסוהו שמה והוא רקד שם בתוך הזפת ושר ואמר "ב"ה איך בין א יוד ב"ה איך בין א יוד" [ברוך ה' שאני יהודי ברוך ה' שאני יהודי].

חסרה למשל העובדה המסתברת כי גניבתו של פייבוש הייתה מכנסיה ולפיכך נגזר עליו עונש מוות; גם סוג המיתה המשונה אותה גזרו על פייבוש מופיע רק בגרסת הג"ר שלום בראנדער, ויבוא זה וילמד על זה.

בחרנו לאורך כל המאמר שלא לשלב פקפוקים ושאלות בין הגרסאות והנוסחאות השונים, שכן לא אנו נקבע עם מי הצדק, ומסורתו של מי נאמנה יותר בביורור זהותו של 'פייביש איש קל' ומעשה קידוש ה' שעשה, והבוחר יבחר. אך לגופו של עניין יש להתבונן רבות בכל נוסח ונוסח ולראות האם הוא אכן מכיל מעשה של קידוש ה' במובן הפשוט שלו, והאם אכן מדובר כאן במעשה מפורסם שהכל משיחין בו, עד כדי כך שבעל ה'התולדות' לא היה צריך לפרט את הסיפור.

עוד יצוין כי בספרי מעשיות הצדיקים לדורותיהם אנו מוצאים סיפורים מקבילים ודומים לרוב, אם על אנשים שמסרו נפשם שלא לאכול בלי נטילת ידיים, אם על מסירות נפש שלא להמיר את הדת כצו הפריץ, ואם על גנבים שמסרו נפשם על קדושת ה' כשהמפורסם שבהם הוא 'יוסילי גנב קדוש' המוכר מאוד מסיפורי הסבא משפולי.

לא הבאנו את אותם המקבילות כלל כיון ששמו של פייבוש לא הוזכר בהם במפורש, ואין לדבר סוף. אך זאת עלינו לדעת, עם כל חוסר הנעימות שבדבר, כי מכיוון שלא ייתכן לומר שסיפורו של פייבוש היה יותר מאשר אחד מבין שלל הנוסחאות שהבאנו הרי שעל כרחנו מתברר שחלק מהמקורות ערבבו בין סיפורים סתמיים ששמעו לבין דמותו של פייבוש המובאת בתולדות יעקב יוסף ותלו תניא בדלא תניא.

בכל מקרה, המוסר השכל שעלינו להפיק מסיפור זה הוא זהה לפי כל הנוסחאות: הנשמה היהודית – מה רב ערכה. בדומה ליהלום ואבן טובה, שגם בהיותו מכוסה בטיט וברפש הרי הוא עדיין שומר על ערכו – כך היא הנשמה היהודית החצובה מתחת כסא הכבוד. בעת מבחן, יורדים ממנה כל המסכים המבדילים בינה לבין אבינו שבשמים, והרי היא נוצצת בשלל אורותיה.

לתגובות לכותב השורות:
d089952649@gmail.com

הרה"ק רבי יעקב יוסף מסקווירא זצוק"ל

נבג"מ (רק שלא רצה להזכיר שם אשה) והמעשה שהי' כך היה: בעיר מעזביז הי' איש ושמו 'פייבוש' קל שבקלים עד שנטה מהדרך הישר רח"ל ה"י ולא הניח אף עבירה אחת שלא עבר עליה רח"ל.

פעם גנב פייבוש ותפשו אותו ואסרוהו בבית האסורים ודנו אותו למיתה רח"ל ורק עצה אחת נתנוהו, שבאם ימיר דתו רח"ל אז יצא זכאי בדיון. והי' בשמוע פייבוש את זאת וזיק היהדות נתנוצץ בקרבו, לא הסכים לזה בשום אופן שיהיה והשופטים איימו עליו להורגו והוא בשלו ענה להם: "פייבוש איז טאקע א גנב אבער זיין גאט וועט ער נישט בייטן" וכן הרגו אותו במיתה משונה באכזריות נוראה רח"ל.

וצוה הבעש"ט הק' נבג"מ לקוברו ולחרוט על מצבתו "פ"נ פייבוש איש קל מקדש הש"י ברבים" ע"כ סיפור המעשה. וע"ז כתב רבינו שע"ז אמר[ה] הצדיקת אדל ע"ה דבשלמא הא דהקב"ה בחר בנו, זהו במובן כי אתו החכמה והמדע ויודע מעלת ישראל אבל ישראל שאין אתם החכמה כמוהו ית' ומנא ידעו לבחור בהש"ת ובתורתו, שהרי ראינו פייבוש איש קל שבקלים שעבר על כל עבירות שבתורה רח"ל ובחר באלקיו ולא המיר דתו רח"ל ומסר את נפשו להריגה במיתות משונות ואכזריות ר"ל על קידוש שמו יתברך. עד כאן דברי מרן זי"ע לזקני הרב הגאון והחסיד הנ"ל המשב"ק שליט"א על דברי התולדות."

ובשני נוסחאות אלו נראה כי הם משלימים זה את זה לבניינה של הגרסה השלישית, כי בגרסת הרה"ק מסקווירא

והרוז'נער התבטא ואמר "אז ס'איז שוין געוויין איין מאהל א טנאץ" [זה היה ריקוד מיוחד! דהיינו שהיה לקב"ה נחת רוח מיוחדת מזה] וזכיה גדולה יש לו להקב"ה שבחר בעם ישראל, שהרי אפילו פייבוש איש קל קידש שם שמים. (ובתולדות יעקב יוסף פרשת בא עה"פ דבר נא, הביא שאשה אחת ממעז'בוז' אמרה בלשון רוסי"ש: "יפה בחרנו לנו את אלוקינו אבל השי"ת גם יפה בחר בישראל שהרי פייבוש איש קל ומקדש השם יתברך")

ובזה פירש כוונת הזמר הנ"ל שאנו אומרים להקב"ה "הכר נא דבר אמת" תכיר את האמת שיש בדבר "למי זאת נרשמת" כשצריך להרשם ולהחליט למי אני שייך, שאפילו פייבוש שהיה איש קל דעת ועבר עבירות, כשהגיע לזמן שהיה צריך להחליט בעצמו למי זאת נרשמת וכן היה צריך להחליט "למי החותמת ולמי הפתילים" לאיזה עם הוא שייך מסר נפשו על קידוש ה'."

הגרסה השלישית: נוסח הרה"ק מסקווירא

ובדומה לזה אנו מוצאים עדות שמיעה מפי הרה"ק רבי יעקב יוסף מסקווירא, וכך מופיע במדור מכתבים למערכת של הקובץ החסידי 'נחלת צבי' (גליון טו, עמ' רמב) מכתבו של הרב דוד אייזנברגר משיכון סקווירא המספר את מה שהגיד לו זקינו ששמע בעצמו מפי הרה"ק מסקווירא:

"אעתיק מדברי התולדות שעליהן מילתי אמורה – בעזרת קל מרומים – בפרשת בא. רבינו מרחיב הענין ומביא מאמר החכם שמובא כמה וכמה פעמים בספרו הק' דמדוע רואין שהחכמים משכימין על פתחי נדיבים והנדיבים אינם משכימין על פתחי החכמים וכו' כי החכם ברוב חכמתו מבין מעלת העושר וכו' משא"כ הנדיב וכו' וכתב שם וזלה"ק: "ומשל א' שמעתי שאמרה אשה אחת מק"ק מעזביז בלשון רוסיא יפה בחרנו לנו את אל-הינו אבל גם השי"ת יפה בחר בישראל שהרי פייבוש איש קל ומקדש השי"ת וכו'" עיי"ש עד סוף הענין.

ושמעתי ממע"כ מורי זקני הרה"ג החסיד כש"ת מוה"ר ישעי' יואל אונגער שיחי' לאוי"ט שכ"ק מרן אדמו"ר זי"ע הגיד לו פירוש הדברים והעובדא אשר קרה, שעליו כיון רבינו המחבר הק' נבג"מ, והנהו לפניכם: "האשה מק"ק מעזביז" שהזכיר רבינו היא הצדיקת אדל בת הבעש"ט הק'